

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 4	Стр. 1563-1576	Ниш	октобар - децембар	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 340.6:159.9-057.85

Прештампани чланак
Примљено: 30.9.2009.

Бојана Димитријевић
Филозофски факултет
Ниш

УЛОГА ФОРЕНЗИЧКОГ ПСИХОЛОГА У ПСИХИЈАТРИЈСКИМ ВЕШТАЧЕЊИМА*

Резиме

Мишљења о вештацима из области менталног здравља и њиховој улози у форензичком процесу мењала су се током претходних деценија, од првобитног невеликог поверења и поверавања ограничених задатака ка све прихваћенијим и признатијим, некада и кључним у судском процесу. Иако се веома често психолошко вештачење тражи и пружа као део комплекснијег психолошко-психијатријског вештачења, сама улога психолога као форензичког вештака има своје битне специфичности које га и промовишу као самосталног вештака. Генерално, психолошка експертиза се најчешће односи се на осам области људског испољавања: академско постигнуће, интелигенцију, памћење, перцептивне способности, социјалну зрелост, афективна стања, личност и неуропсихолошку процену. Као додатак формалном испитивању, психолог води и неформалну процену која обухвата оријентацију, памћење специфичне садржаје и специфичне способности. Користе се и посредни подаци као што су лична историја, јавни подаци и претходни клинички извештаји. Форензичка интерпретација треба да буде вешта интеграција свих добијених података. Она треба, дата у виду форензичког извештаја, да буде јасна, релевантна, информативна и одбрањива. Кроз професионалну интерпретацију пажљиво дефинисаних резултата од специфичних, одговарајућих професионалних инструмената процене и професионално искуство са сличним случајевима, форензички психолог може довести до разумевања специфичног обрасца понашања датог испитаника и значајно помоћи разумевању питања од значаја за конкретан случај који је предмет интересовања суда.

Кључне речи: психолошко-психијатријско вештачење, формално и неформално испитивање, процена интелигенције, личности и специфичних способности, личност форензичког психолога

---

dimitrijevic.bojana@gmail.com

* Објављено у: *Дани примењене психологије*, стр. 91-107. Ниш: Филозофски факултет, 2006.

Увод

Мишљења о вештацима из области менталног здравља и њиховој улози у форензичком процесу мењала су се током претходних деценија, од првобитног невеликог поверења и поверавања ограничених задатака ка све прихваћенијим и признатијим, некада и кључним у судском процесу. Чак Самсон (1993) наводи да је “вештак из области менталног здравља пакосно описан као “неко ко није био тамо кад се догађај одиграо, али ће за новчану надокнаду радо замислити како је то вероватно изгледало”⁴. На срећу, неоспориви докази о корисности стручњака из ове области, довела је до поклањања све већег поверења њиховим налазима. То се посебно односи на позицију психолога као вештака у судском процесу, с обзиром на то да је њихова улога почела стидљиво да се помаља и тражи своје место у оквиру психијатријских вештачења углавном тек средином двадесетог века, да би се задњих деценија све више рачунало на форензички налаз психолога, било као део психолошко-психијатријског или самосталног психолошког вештачења.

Форензичка психологија, као деликатна гранична област између психологије и права, може се дефинисати као “пружање психолошких услуга у оквиру правосудног система, развијањем специјализованих знања о законским питањима онолико колико она утичу на психолошку праксу, и спровођењем испитивања везаним за психичке процесе” (А.Хесс, 1999). Једна од дефиниција била би да је то “прича о људској делатности поводом неког догађаја” (М. Костић, 2000).

Иако се веома често психолошко вештачење тражи и пружа као део комплекснијег психолошко-психијатријског (или тзв. “комисијског”) вештачења, сама улога психолога као форензичког вештака има своје битне специфичности које му омогућавају и промовишу га и као самосталног вештака. С обзиром на одредбе закона које установљавају посебан положај малолетника у новијем законодавству, најчешће се самостално учешће психолога тражи у случајевима када си испитаници малолетна лица, с обзиром на то да је законом предвиђено не само процењивање од стране психолога већ и присуство психолога у току припремног поступка ради осигуравања адекватности приступа током ове процедуре.

Од вештака се у највећем броју случајева тражи закључак о нечијој подобности за урачунљивост и пословној способности, односно: способности схватања значаја дела и управљања поступцима, као и способности за обављање одређене правне радње.

Иако психолози и правници, свако за себе, располажу и комуницирају специфичним стручним језиком, неопходно је да имају добру међусобну комуникацију и да се разумеју, као и да судија наручилац разуме природу посла и могућности фирензичког психолога, као и да на основу тога дефинише посебне захтеве који ће специфи-

ковати задатак постављен вештаку. Ако имамо преглед бројних различитости у димензијама психолошке и правне науке, велико је постигнуће компромис између њих, добро међусобно разумевање и корисна сарадња.

Највећи број психолога укључених у процену особа у судском процесу је примарно оспособљено за клинички рад, саветовање или неуропсихолошку процену, који су ушли у област “помагачких професија”. Њихово бављење форензичком проценом, које носи велике могућности изазова, представља различиту врсту процене у односу на ону на коју је већина навикла. Њихова позиција у овој улози мора да буде неутрална. Може им се некад десити да консултовањем или тестирањем испитаника у ствари раде против жеља и намера испитаника. Психолози који иступају из релативно сигурног окружења клиничке процене могу сматрати, често конфронтирајућу природу законских захтева у форензичкој процени, тешком, посебно ако је њихова академска позадина парцијална или некомплетна или да њихове техничке могућности и методе не могу издржати детаљност и озбиљност унакрсног испитивања. Вештак психолог мора бити сигуран да је у стању да употреби најобјективније доступне методе у својој процени.

Психолог може наступити у три улоге у судници: као обичан сведок, као вештак и као стручни консултант.

Статус вештака

Психолог постаје вештак када га судија наредбом одреди. Вештак треба да поседује стрпљење, непристрасност и велику снагу личности. Психолог на суду може бити засут нападима адвоката да би се доказало да није стручан, што подразумева да је за обављање посла форензичког психолога потребно поседовање одређених карактеристика личности, новоа знања и посебног процеса припреме за сваки појединачни случај. Психологија као професија је прихваћена као поље експертизе на свим нивоима судског система, али статус вештака психолога доста зависи од следећих глобалних фактора: едукација, искуство, став и држање у судници, репутација, искуство на суду.

Сваки од ових фактора треба константно неговати од стране психолога који има улогу вештака. Што је психолог јачи у свакој од ових области, вероватније је да ће бити прихваћен од стране судова а његов ће кредибилитет бити већи приликом пружања смерница током суђења.

Едукација. Да би психолог постао вештак код нас, довољна је (нажалост) само диплома психолога. Нема посебне специјализације из области форензичке психологије, а предмет форензичка психологија тек се однедавно почео уводити на неке факултете у оквиру студија психологије. Што степен образовања вештака има већи креди-

билитет, све је већа вероватноћа да ће стећи респектабилнију позицију. Његову прихватљивост повећавају: признати програми докторских студија, признато клиничко, саветодавно или неуропсихолошко образовање.

Искусво. Једна од неколико области у професионалној пракси где се године и искуство скоро универзално цене посебно долази до изражаја када је у питању вештак у судници. Наравно, свако негде мора да почне – дипломирани студенти, специјализанти, позвани од стране суда да се изјасне о психолошким дилемама. Вештачење углавном не треба да се базира на првом искуству из неколико случајева парнице. Позиција експерта је добровољна. Не треба оклевати са признањем да има области у којима неко није довољно стручан. Ако, међутим, психолог жели да постане експерт у некој посебној области, онда је позивање и почетника у некој специфичној и уској области оправдано. Просечни клиничар, нпр. може видети сексуално злостављано дете једном у пет година. Али година рада у тиму за злостављану децу у неком специјализованом центру може лако да броји на стотине таквих случајева. Пожељно је да је неко имао бар десетак сличних случајева ономе који је предмет суђења. Постоји мала вероватноћа да ће неискусан психолог бити позван као вештак да испита изузетно комплексан случај, нпр. убицу неке значајне личности, или у случајевима од великог јавног значаја. Ако се то ипак деси, ако је у питању случај без преседана, недостатак искуства је лако признати: психолог постаје једнооки човек у граду слепих, тиме што је видео бар један случај док други нису видели ни један.

Став у судници. Као додатак професионалном образовању и искуству, значајно је држање у судници. Неки психолози, из многобројних разлога, дођу неприпремљени. Црвене или бледе, зноје се или почиње да их боли глава, мрмљају и муцају, не могу да нађу свој део у одговарајућем документу, не могу да прочитају једну страну која је непосредно пред њима. Или, што је још горе, постају педантни, догматични и сасвим искључиви, превише сигурни. Најефикаснији психолози су стимулирани драматичним збивањима у судници, мисле јасно, остају сасвим мирни и неуздрани, својом уравнотеженошћу у понашању додају утиску о поузданој и професионалној компетентности.

Многе стратегије могу унапредити вештину сналажења у судници, али очигледно искуство, пракса, припрема, десензитизација и добро организовани подаци у рукама су од помоћи. Чак вештина говорништва и глуме могу бити од користи. Најбољи савет је да психолог ради на изградњи свог наступа или да се тога потпуно окане. Не може бити добро ни за особу нити за професију када неприпремљени, неискусни, невешти и неталентовани психолог повремено покушава да глуми експерта у судској психологији.

Репутација. Са професионалним сазревањем, ствара се добра или лоша репутација, укључујући и посебан ауторитет за поједине теме. Репутација се некада гради на бази назива или описа посла, понекад према улози у заједници, и, наравно, некад сходно наступу на суду. Чести професионални контакти са аквokatима, јавним службеницима и судовима, део су овог динамичног статуса који се назива репутацијом. Генерално, психолог који функционише у улози за коју је обучен, формално постављен и социјално прихваћен, доноси у судницу вештину кроз своју репутацију. Неформална комуникација са судијама и адвокатима доприноси или угрожава професионалну репутацију, што утиче на чешће или ређе позивање на вештачење. Непотребно је рећи, међутим, да је репутација такође базирана на професионалном интегритету. Судије и адвокати добро знају који “професионалци” могу да се “унајме”, а на које се може поуздати на бази њиховог професионалног и личног интегритета.

Искуство вештака. Претходно искуство је важна одредница. Ако се неко више пута окушао на свим нивоима судског система, мала је могућност да ће судија оспорити ангажовање одређеног вештака у својој судници. Али, наравно, мора увек да постоји први пут. Постоје добри разлози да се неко опроба у локалним нижим судовима, и лакшим случајевима.

Мишљење вештака

Професионално мишљење вештака засновано је на професионалним подацима а затим на професионалним закључцима.

Подаци се односе пре свега на испитивање психичког процеса који је довео до конкретног деликтног понашања. Да би се на основу испитивања, као непосредан производ, дао писмени извештај вештака, најчешће су потребни следећи елементи:

- опис и тумачење развојних услова,
- процена интелектуалних способности,
- процена евентуалних психооргaнских сметњи,
- процена емоционалне зрелости,
- процена социјалне зрелости,
- анализа личности, структуре и црта,
- процена вредносних система,
- анализа мотива,
- откривање доминантних одбрамбених механизма,
- процена присутности, врсте и степена изражености психопатолошких појава,
- процена по посебним критеријумима,
- процена будућег понашања испитаника.

Професионални подаци. Експертско психолошко мишљење може бити засновано на подацима из прве руке (непосредним подацима) које прикупља психолог, или на подацима из друге руке (посредних података) који се добијају из неког компетентног извора и доступни су психологу. Ови други подаци разликују се од “рекла-казала”, што је неприхватљив извор, по томе што се препознаје квалитет извора, као што су посебне установе, школски подаци, национална истраживања, или чак претходне психолошке евалуације за које имамо доступан протокол. Сврха посредних података је да се утврди преморбидни ниво функционисања на чему се може заснивати експертско мишљење о промени.

Подаци из прве руке (непосредни подаци)

Непосредни подаци потичу из клиничких опсервација и формалних и неформалних тестовних резултата. Односе се на:

- проучавање података из судских списа,
- податке из психодијагностичког испитивања,
- опсервацију понашања.

Клиничко посматрање најчешће коришћено у експертском сведочењу, као основа за касније закључке и мишљења, односи се на: афекат, начин говора, маниризме, интерактивни стил и стигмате.

АФЕКАТ је повезан са многим ставкама везаним на експертски налаз, као што је: *способност за сведочење, одбрана кроз менталну болест, менталне способности*, с обзиром на легално релевантне способности за активности као што је прављење тестаментa, закључивање уговора, или брака; или с обзиром на значајне менталне дисфункције које произилазе из трауме.

ЈЕЗИЧКИ СТИЛ укључује структуру, граматику, дијалект, писменост и богатство речника. Клиничке опсервације језичког стила треба да се усмере на актуелни говор и карактеристике језика да би се одредила конзистентност са преморбидним језичким стилем или са спорним узорком нечијег језичког стила. Људи се међу собом значајно разликују у говорним манирима. Адекватност старосном добу, граматичка комплексност, као и речник су критичне идентификационе карактеристике.

МАНИРИЗМИ, како и код језичког стила, могу помоћи вештаку у интерпретацији и закључивању. Вештак треба јасно и прецизно да опише маниризме, узимајући у обзир њихову релевантност за конкретни случај. У овом смислу, маниризми се односе на отворено понашање неке особе као препознатљиви конзистентни образац. Најкоришнији су карактеристични обрасци понашања, као нпр. ратоборност.

ИНТЕРАКТИВНИ СТИЛ, слично манирима али стереотипнији у оквиру карактера, односи се на укупни утисак и социјалној интеракцији. Вештак даје осврт оваквог стила у односу на конкретни

случај. Коментари о интерактивном стилу могу бити корисни код утврђивања потенцијала за рехабилитацију, одбрану менталном неспособношћу или за препоруку о одређивању старатељства.

СТИГМАТИ, односе са на извесне обрасце понашања који сами за себе представљају основ за скоро сигуран закључак и интерпретацију. Нпр. идентификовање одлика Дауновог синдрома, церебралних сметњи, делиријум тременса, хероинске кризе, значајне менталне ретардације или Алцхајмерове болести даје могућност за лако препознатљиве секвеле које додају на прецизности и сигурности у давању закључка психолога.

Формално клиничко испитивање

Други сет података “из прве руке” прикупља психолог професионалним тестовним батеријама. Наручилац оваквог испитивања је најчешће надлежни судија, али се може одредити и на аргументовани захтев окривљеног или његовог заступника. Посебно је значајно уколико је окривљени претходно психијатријски лечен. Ови подаци су на вишеструко супериорнији у односу на клиничке опсервације, јер нису субјективни, што чини генералну супериорност психолошких над психијатријским испитивањем. Формално психолошко тестирање има јасно установљене норме, стандардну процену могуће грешке, и велику могућност тачне процене. Оно обезбеђује најјаче аргументе и широко је прихваћено на судовима и у јавности. Истовремено, овакво испитивање не представља повреду његовог статуса, с обзиром на то да се примењују методе психолошке процене које ни на који начин не нарушавају његов интегритет, а може бити обострано корисно. С обзиром на поставке о релативној доследности људског понашања, можемо из оваквих анализи донети и закључке о моделима понашања и општем животном стилу пре критичног догађаја, као и предикције о његовом каснијем понашању.

Генерално, психолошка експертиза се најчешће односи се на осам области људског испољавања: академско постигнуће, интелигенцију, памћење, перцептивне способности, социјалну зрелост, афективна стања и личност. Осма област, неуропсихологија, захтева специфично субспецијалистичко обучавање, које укључује много савременије знање неуроанатомије и неуропсихологије него што то просечни клинички психолог поседује.

АКАДЕМСКО ПОСТИГНУЋЕ, иако се обично установљује преко кратких и једноставних тестова, треба крајње озбиљно схватити на суду, јер се њиме испитује способност читања, математичког резонувања, за шта психолог може консултовати надлежне субспецијалисте, али иначе треба приступити овом испитивању најбољим расположивим средствима. Такви тестови дају основу за закључак да

ли је испитаник способан да буде подвргнут осталим тестовима који захтевају, нпр. способност читања и разумевања прочитаног.

ИНТЕЛИГЕНЦИЈА даје податке који су најснажнији и најјачи за одбрану. Када се правилно користи, концепт менталне старости је кориснији него стандардни ИQ с обзиром на то да је појам менталног узраста лако схватљив. Интерпретације интелектуалног нивоа су тако убедљиве да је неизбежно да се у сагледавање испитаника укључи ово испитивање. Ипак, како из праксе знамо да се особе са истим ИQ-ом могу упадљиво разликовати у погледу могућности да се интелигентно понашају, мора се уз добијени коефициент водити рачуна о другим факторима као што су социјална и емоционална зрелост који нису увек лако мерљиви или се не могу јасно и очигледно квантификовати.

ПАМЋЕЊЕ се испитује стандардним скалама, Када је дефект или оштећење меморије кључни елемент сведочења вештака, треба задати и више тестова.

ПЕРЦЕПТИВНЕ СПОСОБНОСТИ, односно процењивање прецептивно-моторног развоја, често је слабије припремљено од стране клиничких психолога, што отвара простор за унакрсно испитивање. Ови подаци су посебно корисни као показатељи могућег напретка и рехабилитације после трауме или развојног застоја. Што су уверљивији показатељи овог параметра, то вештачење има већи кредибилитет.

СОЦИЈАЛНА ЗРЕЛОСТ може бити описана уз помоћ неколико тестова (Винеландова скала социјалне зрелости, Денвер скрининг тест, и др), од којих сваки презентује развојни ниво који дефинише социјалну компетенцију испитаника. Ако је у конкретном случају могуће да опишемо особу као неког ко је на нивоу социјалне зрелости петогодишњака, даћемо много лакше схватљиво одређење него преко широког описа понашања у оквиру незрелости.

АФЕКТИВНА СТАЊА актера неког догађаја процењују се не само на основу исказа починитеља који је подложен фалсификатима и рационализацијама, већ и према томе да ли је у критично време деловао сврсисходно, што нам даје и увид у његово афективно стање везано за конкретни догађај као полазну тачку и повод форензичког испитивања. Проблем процене утицаја афекта на подобност и урачунљивост окривљеног односи се првенствено на интензитет афекта у одређеним околностима.

ПРОЦЕНА ЛИЧНОСТИ се не прихвата тако лако на суду као психолошка процена социјалне зрелости, интелигенције и осталих наведених параметара. Традиција испитивања менталног статуса као периферног дела медицине и психијатрије, као и нажалост контрадикторна схватања везана за личност и менталне болести, сугеришу да треба да постоји изузетно пажљив, систематичан и претежно конзервативан приступ психолошком вештачењу личности. Код процене личности, предузимају се три основна приступа: објективни, субјективни и понашајни.

Објективна процена личности треба да буде део сваког вештачења. Психолог мора да буде упознат са валидношћу и поузданошћу употребљених тестова, како би могао да узме у обзир слабости у интерпретацији и како би на постављена питања могао да пружи одговарајућа објашњења. Познавање конструкције, стандардизације и ограничења употребљених инструмената је базично за вештака психолога.

Субјективни пројективни тестови личности су применљиви и у формалном скоровању и укупном клиничком утиску. Када се појављује на суду, вештак треба да располаже и једним и другим. Пројективни тестови су генерално корисни у случајевима процене компетентности, било да се процењује способност за сведочење или за криминални акт. Није циљ обезбедити сврставање у стандардну класификацију болести, већ је циљ да се дају одговори на директна питања са становишта права. И објективни и субјективни подаци психолога треба да се употребе на суду да би потврдили утисак стечен кроз историјат испитаника и генерално психолошко испитивање. Они треба да буду на крају низа конзистентних доказа. Пројективне технике, у том смислу, допуњавају слику и проширују је, али је не дефинишу.

Процена понашања врши се преко стандардизованих скала процене које су на суду корисне због високе валидности и лаке разумљивости.

Неуропсихолошко вештачење је најнефективније када се повезује са рехабилитационим аспектима познатих траума, а мања је њихова ефективност код процене присуства или одсуства оштећења или мајформација мозга. Најтеже је идентификовати специфично област мозга где је лоцирано оштећење, што је задатак од великог научног и академског значаја, али нема никакву тежину за потребе суда. Психолог у овом смислу може више да понуди ако интерпретира последице можданог оштећења у психолошком функционисању или животном стилу, односно више функционално него органски.

Неформална клиничка процена

Као додатак формалном испитивању, психолог води и неформалну процену. Њена предност је директност и разумљивост. Под тиме се подразумева способност испитаника да обавља одређене задатке за чије испитивање не постоје стандардизовани инструменти. Нпр. способност за сведочење није дефинисана специфичним психолошким терминима, нити се може дефинисати само коефицијентом интелигенције или писмености, схваћена као “способност да схвати значај чињеница садржаних у оптужби наводног починиоца”. Неформално сагледавање генерално је замишљено да имитира реалну ситуацију у којој може да се предвиди понашање. У оквиру тога, обично се процењује:

А) *оријентација*₂ односи се на стање свести у датом тренутку или периоду. Када се процењује способност за сведочење, криминална одговорност или подобност за родитељство, потребно је да испитаник разуме где је, зашто је ту и шта се дешава, ко је особа са којом разговара и сл. Уколико не постоји убедљив опис оријентације особе током тестирања, базични кредибилитет испитивања може бити доведен у питање;

Б) *памћење*₂ може се мерити неформалним скалама корисним у процени развојних сметњи и губитка памћења. Питања се односе на испитаникову професију, породичну улогу или животни задатак;

В) *специфични садржаји* могу послужити за предвиђање адекватно обављање неког посла, нпр. родитељство подразумева поседовање одређених знања о подизању деце, што има одређену тежину на суду. Некада особа може постићи боље резултате на неформалним него на формалним тестовима процене интелигенције и сл. Нема специфично одређеног нивоа интелигенције за успешно родитељство, али су потребни неки специфични садржаји;

Г) *специфичне способности*₂ као део процене веома корисне у вештачењу, када се нпр. одлучује да ли неко има способности за посао заваривача. То је много значајније него одређивање његовог ИЦ-а.

Подаци из друге руке (посредни подаци)

Како се значајан део психолошког вештачења односи на промене у понашању, капацитете или функционисање које је следило одређеном догађају, и како психолог најчешће није био укључен пре дотичног догађаја, компетентни вештак реконструише стање које је претходило догађају. Значајни подаци из друге руке јесу:

А) лична историја – суд обично прихвата да историја коју узимају лекари и психолози није по типу препричавања говоркања или гласина, већ резултат теренског истраживања или прегледа. Вештак свакако мора да направи разлику између проверене историје и оне које о себи и у своју корист саопштава сам испитаник, према принципима конзистентности, објективности и социјалне пожељности. Само-извештавање треба да се користи тек ако сви напори да се набави верификована историја, пропадну;

Б) јавни подаци – уколико постоје кумулативни подаци о школовању, професионалној каријери, претходном појављивању на суду, понашању у војсци, имовинском стању и сл. што све даје податке о његовом кредибилитету, и

В) претходни клинички извештаји – некада су део јавних података. Корисни су када постоји специфична класификација пацијента или његово претходно тестирање. Задатак вештака је да пружи што јаснију слику о статусу испитаника пре критичног догађаја.

Писање форензичког извештаја

После обављеног испитивања, пред вештака психолога се поставља задатак да одлучи шта ће рећи у свом извештају. При томе он увек има на уму да је написани извештај део будуће евиденције и да сваки део писаног извештаја може бити предмет даљих питања у наставку судског процеса. *Форензичка интерпретација треба да буде вешта интеграција свих добијених података.* Веома је важна прецизност, као и употреба јасног и једноставног језика, без професионалног жаргона. Фокус форензичког извештаја мења се од случаја до случаја, зависно од потреба клијента. То не значи да се извештај прилагођава мишљењу наручиоца или му пружа помоћ у јаћању аргументације за жељени исход суђења – вештак се прилагођава само сходно жељеним услугама, али не и жељеним налазима. Извештај треба да се фокусира на налазе од значаја за клијента, што не укључује све психолошке опсервације које је формирао у односу на особу или ситуацију коју је разматрао. Не наводи информације које се не тичу директно постављених захтева суда, нити су од значаја за сведочење или комплетирање слике о испитанику. Ни по коју цену вештак не сме намерно давати извештај или делове извештаја који могу довести до погрешних закључака онога ко их чита.

Форензички извештај треба да буде:

– *јасан* (у налазу треба навести изворе којима се вештак користио, које податке је прегледао, који су хетероподаци којима се користио, којом литературом је поткрепио своје ставове и сл., што даје јасну слику и своди на минимум дилему о томе на основу чега је формирано мишљење. Стил писања мора бити јасан и једноставан, такав да га је лако пратити и разумети. Нажалост, неки психолози теже да међу собом комуницирају језиком који збуњује правнике, судије и пороту. Професионалном жаргону нема места у извештају на суду. Такође, вештак треба да се налаз усмери на особу коју је испитивао, а не на психолошке процесе);

– *релевантан* (као одговор на захтев или наредбу суда, вештак треба да се усмери на постављена питања. То значи, навести значајне аспекте испитаникове личности и његове могуће начине реаговања у различитим околностима, а посебно у околностима конкретног кривичног дела. За тако релевантан извештај, најпре је потребно имати спецификована питања суда, односно јасно дефинисане аспекте о којима психолог треба да се изјасни. Уколико специфични захтеви нису изнети, вештак, уколико је то могуће, треба од суда да тражи појашњење онога што је предмет посебног интересовања и разлога вештачења, као и упознавање са релевантном судском документацијом, јер свако вештачење се заснива на конкретном случају);

– *информативан* (као и клинички, тако и форензички извештај треба да има информативни карактер који је разумљив и ономе који

није психолог. То омогућава успешну комуникацију и повећава значај форензичке консултације);

– *одбрањив* (вештак, мотивисан да себе поштеди непријатности на суду, треба у свом извештају да наведе оно што и на питања судије и адвоката може стручно и аргументовано да одбрани. Искључивост у писању налаза може довести у питању његову одбрањивост, па се чешће говори у условним терминима односно кроз упоређивање са нпр. истом старосном групом или израженошћу неке особине код већине особа у датој популацији. Уколико постоје индикације одређеног поремећаја који у конкретном испитивању није регистрован, пожељно је поставити оградe уколико, кроз добро познавање природе тестова, вештак процењује да због природе теста или одређене особености испитаника није могуће поремећај са сигурношћу искључити али да на у конкретном испитивању докази за њега нису нађени).

Које карактеристике треба да има вештак

Има шест суштинских карактеристика који су последица обрасца понашања а представљају придеве који описују успешног вештака:

1. *припремљен* (извештај треба да садржи детаљне информације, кључне податке, време, садржај и место сваког сусрета са клијентом, где ни једног податка вештак не треба да се постиди, нити треба да даје сугестије о слабости неког случаја, јер је то задатак супротне стране. Све треба да буде брижљиво проверено и систематизовано);

2. *тачан* (као резултат припреме, успешан вештак треба да буде у стању да да тачну, прецизну изјаву, а не генералне и нејасне одговоре. Располагање чињеницама даје вештаку прилику да убеди суд у степену прецизности доступном у психологији);

3. *сажет* (није пожељно да вештак наступа као да држи предавање и ако је навикао на дуге изјаве које непрекинуте трају десетинама минута, а да има проблема да пружи кратке, концизне и информативне одговоре. Вештак не мора да одговара само са ДА и НЕ, али је важно да одговара кратко и концизно, а то је лакше када је на то припремљен);

4. *кохерентан* (изражавање треба да буде једноставно, у оквиру чега могу да се користе аналогije, примери и критичке примедбе, а то све обједињено кроз систематичан, организован и очигледан, језички једноставан приступ);

5. *да брзо реагује* (некада психолог има на уму одговор који би био користан да би се истакла нека важна чињеница, али се одговор не може дати ако питање није постављено. Да би брзо реаговао, вештак мора разумети питање и не треба да оклева да призна да питање није разумео или да треба да му се понови део комплексног, дугачког питања);

6. *контролисан* (судија или адвокат може пропустити да пита кључна питања, па вештак разјашњава суштину кроз околишна или индиректна питања, долазећи тиме у ситуацију да се његова способност вештака не може најкомпетентније искористити. Дужност вештака је да прати правила понашања у судници и да контролише своје понашање. Свестраност, способност за прављење намерних пауза у излагању и пажљиво размишљање о сваком питању су карактеристике добрих вештака. Свадљивост и хостилност су одлике непрофесионалаца).

Као што постоје пожељне особине вештака, могу се навести и могући недостаци вештака:

1. *недовољно образовање;*

2. *лоше клиничко испитивање* (обављено на брзину, постојање грешака у скоровању резултата, грешке у интерпретацији, пропуштање важних чињеница из историје болести, пропуссти у анализи целокупне историје испитаника, недовољно времена за припрему и анализу података, грешке самој у процедури);

3. *недовољна припремљеност* (лоша провера чињеница, неадекватан редослед излагања, недовољно поновно сагледавање случаја, лоша процена времена за излагање случаја, слабо обједињавање чињеница);

4. *слаба контрола* (пребрзо одговарање на постављена питања, циркуларни одговори, одговори без одговарајуће научне утемељености);

5. *неразумевање спорних питања и*

6. *неубедљиво излагање* (тихо, инкохерентно, превише софистицирано, префише жаргонски, пребрзо, са недовољно јасних и једноставних примера, глобално нејасно).

Форензички психолог извлачи закључке и нуди научне доказе базиране на професионалном посматрању, закључцима и научним чињеницама, нпр. да је особа о којој је реч ретардирана, неписмена, сенилна, психоорганички оштећена, психотична и др. Из тих закључака, вештак психолог предвиђа такве ствари као што је дуготрајна зависност, радна способност, ментална компетентност, емоционална лабилност, или посттрауматска академска способност. Интерпретације психолога вештака представљају значајну основу за мишљење суда. Он може прихватити изоловане сензорне информације просечног сведока, што заједно са акумулираним професионалним подацима, води суд до разумевања случаја и ефекта с обзиром на то. Кроз професионалну интерпретацију пажљиво дефинисаних резултата од специфичних, одговарајућих професионалних инструмената процене и професионално искуство са сличним случајевима, форензички психолог може довести до разумевања специфичног обрасца понашања датог испитаника и значајно помоћи разумевању питања од значаја за конкретан случај који је предмет интересовања суда.

Литература

- Wallace A Kennedy, Ph.D (1986): The psychologist as expert witness, *Forensic Psychiatry and Psychology*, W.J.Curran, A.L.McGarry, S.A.Shah, USA, Davis Company.
- A.K.Hess, I.B.Weiner (1999): *The Handbook of Forensic Psychology*, Published by J.Willey, Inc.USA.
- Милан Костић (2000): *Форензичка психологија*, Београд, Центар за примењену психологију.

Bojana Dimitrijević, Niš

THE ROLE OF A FORENSIC PSYCHOLOGIST IN PROVIDING A PSYCHIATRIC EXPERT OPINION**Summary**

The opinions on experts form on mental health and their role in the forensic process have changed during the former decades, from what was once the meager confidence and provision of limited tasks to these persons, to their better accepted and admitted roles, sometimes crucial in the judicial proceedings. Although very often psychological expertise is requested as a part of more complex psychological-psychiatric expertise, the psychologist's role itself has its major specificities which promote this person as an independent expert. Generally, the psychological expertise most frequently refers to eight areas of human performance: academic success, intelligence, memory status, perceptive abilities, social maturity, affective status, personality and neuropsychological estimation. As an addition to the formal exploration, the psychologist also conducts an informal estimation which includes orientation, memory for specific contents and specific abilities. The psychologist uses indirect data as personal history, general data and previous clinical documentation. It should be clear, relevant, informative and defensive, given in the form of the forensic report. Through the professional interpretation of carefully defined results, adequate professional estimation instruments and professional experience with similar cases, the forensic psychologist can lead to the understanding of the patient's specific behavioral pattern and be of substantial help for the concrete case which is the matter of the court's interest.

Key Words: Psychological-psychiatric expertise; formal and non-formal exploration; estimation of intelligence, personality and specific abilities; the personality of forensic psychologist